

Mazalová, Lucie

Metodologie

In: Mazalová, Lucie. *Eschatologie v díle Jana Husa*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015, pp. 37-42

ISBN 978-80-210-7953-3

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134342>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3. METODOLOGIE

Nyní zbývá podrobněji popsat některé metodologické stránky této práce. Jednou z nich je druh interpretace,¹ pro který jsem se rozhodla. Jak je zřejmé již z hlavních bodů práce, základním východiskem mé studie je rekonstrukce původního smyslu eschatologických výroků ve vybraných Husových textech a dále vyvození dalších důsledků, o nichž sám Hus neuvažoval, a principů platných pro celé Husovo dílo. O rekonstrukci hovořím samozřejmě v tom smyslu, ve kterém jí většinou rozumí současná literární věda nebo hermeneutika, tedy s jistou nezbytnou nadšátkou. Uvědomuji si totiž, k čemu dochází při propojení tzv. světa textu s naším světem, tj. světem interpretů.² Naprostou přesnost výsledné interpretace ověřit do všech detailů navíc ani není ze samotného principu interpretace možné.³

Jestliže jsem před chvílí poukázala na existenci dvou světů v procesu interpretace, převod do srozumitelného jazyka nemůže v případě Husových tvrzení znamenat jen výklad původně latinských výroků v moderní češtině. Zahrnuje i vysvětlení

1 O nárocích děl na novou interpretaci a o jednorozměrnosti a krátkodobosti samozřejmosti díla KRATOCHVÍL, Z., BOUZEK, J. *Proměny interpretací*. Praha 1996, s. 15.

2 Svět textu a svět interpreta během historie hermeneutiky získaly řadu označení. Použitou terminologii přebírám z: POKORNÝ, P. *Hermeneutika*. Důležitější než upřednostnění některé terminologie je pro naše účely vzít v potaz důsledky prolínání těchto dvou oblastí. Pokorný o něm hovoří jako o setkání světů, v historii poprvé nejnáměji Gadamer jako o protínání horizontů, vžil se také termín diskurs.

3 Mám na mysli skutečnost, že interpretace se provádí tam, kde texty tzv. mlčí (FIGAL, G. *Hermeneutická svoboda*. Praha 1994, s. 5). Figal v tomto směru zdůrazňuje současnou stabilitu a nejednoznačnost textů, jejichž kombinací vzniká materiál vhodný k interpretaci, která se však do detailů nedá ověřit. Rovněž poukazuje na tzv. neopakovatelnost každé interpretační hry (tamtéž, s. 6). Josef Macek vnímá v podobném duchu interpretaci historických výpovědí hmotné nebo duchovní kultury v rámci své snahy o studium každodennosti, když tyto výpovědi chápe především jako symboly a nikoli bezprostřední informace „o lidské mentalitě a historické realitě“. (MACEK, J. *Historická sémantika. ČČH*, 1991, roč. 89, č. 1, s. 1.)

3. Metodologie

a zohlednění dalších relevantních jazykových, literárních, historických a kulturních souvislostí⁴ vzniku a užívání těchto výroků,⁵ jak jsem to naznačila v začátku práce. To, co o daných věcech řekl sám Hus a co z jeho výroků dodatečně vyzovujeme sami, se snažím explicitně rozlišovat. Řečeno gadamerovsky a přesně – rozlišuji, na co se ptal a odpovídal Hus a na co se ptáme a odpovídáme my.⁶ Toto vše tedy znamená, že se pokouším o interpretaci respektující určitá vědecká pravidla,⁷ nikoli o interpretaci vyzovující z textu svůj vlastní, původním účelem textu neomezený smysl. Druhý zmíněný typ interpretace je sice tím nejčastějším a nejpřirozenějším způsobem výkladu literárních děl, ovšem není vhodný pro naše účely.⁸

Další metodologickou stránkou je úhel mého pohledu. K interpretaci i k řešení ostatních otázek předkládané práce přistupuji z pozice latinské medievistiky. Latinská medievistika existuje díky spolupráci řady disciplín,⁹ čehož v případě studia

4 Podrobně ČERVENKA, M. *Významová výstavba literárního díla*. Praha 1992, s. 32. Tento postup si osvojila řada teorií a také on získal již řadu označení, zejména v dějinách hermeneutiky: např. Figal hovoří o tzv. věrnosti dílu, tj. snaze uplatnit samo dílo v prostoru tohoto díla (FIGAL, G. *Hermeneutická svoboda*, s. 6). V úvahu lze brát podle charakteru konkrétního díla řadu různých souvislostí: téma celého díla, vlivy, působení a recepce, literární žánr apod. Celý seznam možných okolností nabízí a na nutnost zohledňovat jejich spolupůsobení upozorňuje pro oblast klasické filologie JÄGER, G. *Einführung in die Klassische Philologie*. München 1980. Obdobná hlediska registruje u nás např. již HRABÁK, J. *Poetika*. Praha 1977. V dějinách strukturalismu nacházíme souhrn různých aspektů díla označen zase jako „kód díla“ (ČERVENKA, M. *Významová výstavba*, s. 20–25). Nemusí přitom jít jen o kód, který znal a na nějž se odvolával autor díla. „Cílem totiž není odpovědět na otázku ‚co chtěl básník říci‘, nýbrž ‚co dílo říká‘“ (tamtéž, s. 31). Zohledňování těchto aspektů má velmi dlouhou tradici – srov. např. Schleiermacherovo zohledňování obsahu a formy a užívání prostředků řady disciplín – filologie, filozofie a psychologie. Více viz MIKULÁSEK, M. *Umění interpretace „Techné hermeneutiké“*. Banská Bystrica 2009; nebo HROCH, J. *Filosofická hermeneutika*. Brno 2003. Dále HROCH, J. Ke vztahu hlubinné hermeneutiky a metodologie humanitních věd (symbol, archetyp, aktualizace). In MIKULÁSEK, M. *Umění interpretace*, s. 214–222. Srov. také Winchův termín background knowledge. (Tamtéž.)

5 Budu se tedy držet původního významu interpretace, jak je znám již ze souvislostí s postavou Herma – zprostředkovatele mezi lidským a božským světem (k problematice interpretace určitého privilegovaného horizontu světa a privilegovaného jazyka a k vyjádření této situace v postavě Herma: KRATOCHVÍL, Z. BOUZEK, J. *Proměny interpretací*, s. 25), interpretace ve smyslu vykládání a k tomu navíc tlumočení a vyjednávání, tedy kromě pasivního vykládání také tvoření něčeho nového (tamtéž, s. 19), tvoření možnosti, aby se dělo něco nového. Obdobně popisuje původní hermeneutickou metodu HARPAŇ, M. *Teória literatúry*. Bratislava 2004, s. 33.

6 K souvislosti interpretových otázek s určitým stylem jeho očekávání odpovědí textu více např. KRATOCHVÍL, Z., BOUZEK, J. *Proměny interpretací*, zejména s. 26.

7 Pro naše účely opět není nezbytné hlásit se k nějaké konkrétní terminologii, nicméně jako případné se mně jeví Szondiho rozlišení dvou tendencí současné interpretace: historicko-gramatická interpretace a alegorická interpretace. Gramatická hledá, „co bylo původně míněno a snaží se to zakonzervovat“ nahrazením starého jazyka novým, srozumitelnějším. Alegorická hledá „jiný smysl“, který „již neodpovídá koncepci světa zachycené v textu, nýbrž koncepci světa vlastní interpretovi textu (...) opírá se o možnost víceznačnosti textu.“ (SZONDI, P. *Úvod do literární hermeneutiky*. Ed. J. Bollack aj. Brno 2003, s. 17–18.)

8 Srov. integrativní a rekonstruktivní hermeneutika. (SOUSEDÍK, S. *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*. Praha 2008.)

9 O možnostech a interdisciplinárním charakteru současné latinské medievistiky: NECHUTOVÁ, J. *Středověká latina*, s. 11–13.

eschatologie, jež je sama také interdisciplinární povahy, využívám v hojné míře. Sleduji nejen obsah, ale také další literární, jazykové a kulturně-historické aspekty Husovy eschatologie ve vybraných dílech do té míry, do jaké tuto eschatologii významně ovlivňovaly, a tak kromě pro latinskou medievistiku asi nejtypičtější literární historie a filologie využívám i poznatků teologie, filozofie nebo například religionistiky. Nikoli v maximální možné míře, ale v míře postačující pro mé konkrétní cíle. Tato interdisciplinarita se odráží i ve výběru metod.

Hovořím-li o metodě v širším smyslu, nejspíše je již jasné, že se řídím principy moderní hermeneutiky.¹⁰ V tomto ohledu a snahou o syntetické pojetí se přibližuji nejvíce tzv. historické sémantice,¹¹ která v podstatě na mnohých z těchto principů staví. Hermeneutika jako umění interpretace zůstává přes veškeré svoje teorie stále uměním, které se přizpůsobuje konkrétní situaci a je vždy v jistých ohledech originální. Může nám poskytnout opravdu pouze univerzálně platné principy, univerzální konkrétní metodologii však nikoli, a to už ze své podstaty. Jinak by popřela tyto principy a samu sebe. Proto se také doposud odvolávám obecně na hermeneutiku a ne na hermeneutiku literární,¹² jejíž vymezení a samostatná existence jsou sporné právě kvůli nemožnosti stanovit pro ni zvláštní, ale současně univerzálně platné metody studia literárních děl. Do slepé uličky se dostaneme v případě Husovy eschatologie také tehdy, pokud budeme chtít nalézt jednu konkrétní literární teorii a její přesné postupy a metody. Konkrétní využití interpretačních metod vždy svá teoretická východiska překračuje.¹³ Ačkoli však nemůže být řeč o nějaké jedné doporučené metodě, všechny teorie od hermeneutických až po strukturalistické nám poskytují dostatek inspirace, dostatečný výběr, který jen musíme uzpůsobit naší situaci interpretů.

Ve vybraných Husových textech budu nejprve hledat výroky o posledních věcech, které však nelze odtrhnout od širšího kontextu. Budu se zabývat obsahem a pragmatikou¹⁴ výroků, užitou terminologií i způsobem Husova vyjadřování,

10 K pojmu hermeneutika nejlépe POKORNÝ, P. *Hermeneutika* nebo HROCH, J. *Filosofická hermeneutika*.

11 Tu definoval Josef Macek jako „*historické studium významu slov a pojmů*“ (ČORNEJ, P. Směřování Josefa Macka k historické sémantice. In MACEK, J. *Česká středověká šlechta*. Praha 1997, s. 142; nebo MACEK, J. Historická sémantika. *ČČH*, 1991, roč. 89, č. 1, s. 2.)

12 O možnostech současné nejen literární hermeneutiky např. SZONDI, P. *Úvod*, zejména s. 9–10. Autor poukazuje na žánrovou nespecifičnost a nepraktičnost dnešní hermeneutiky a kritizuje zaměření hermeneutiky výhradně na principy a nikoli na konkrétní, přesné a prakticky využitelné metody a pravidla. Z podstaty hermeneutiky jsou však podle mě její zaměření na principy a neschopnost stanovit jednoznačná a univerzální pravidla logické. Samotná Szondiho teorie o mimetické a současné tvořivé interpretaci je pak dokladem toho, že základní principy se v jednotlivých hermeneutických teoriích v průběhu času opakují a že současné hermeneutice potřebná společná perspektiva nechybí.

K mnohosti metod v současné literární vědě a interdisciplinaritě díla HARPAŇ, M. *Teória literatúry*. O nemožnosti absolutizovat metody v rámci historické sémantiky: MACEK, J. *Historická sémantika*, s. 27.

13 K tomuto tématu více POKORNÝ, P. *Hermeneutika*.

14 K záměru autora textu více tamtéž.

prameny, zohledním literární žánr¹⁵ a další již naznačené okolnosti, mezi nimiž se může objevit např. i hledisko psychologické. Kromě toho přihlédnou i ke kvantitativní¹⁶ stránce textu. Nebudu se snažit o důslednou statistiku všech eschatologických výrazů, která by sama o sobě nic jistého neřekla, avšak u relevantních výrazů budu sledovat frekvenci jejich výskytu a zohledním ji při dalších druhých analýz. Po těchto různých analýzách přijde na řadu srovnání s dalšími relevantními díly Jana Husa nebo díly jiných autorů a nakonec srovnání výsledků takto získaných rozborů jednotlivých děl.

Využiji tedy několika druhů analýz¹⁷ a komparace a budu kombinovat hledisko popisné a psychologické.¹⁸ Cesta interpretace nebude jednoduchá ani v dalších ohledech. Nelze se spoléhat jen na terminologii, která je typicky eschatologická. Rozborem Husova vyjadřování zjistíme, že v jeho textech se nachází řada výpovědí o posledních věcech, v nichž se tyto typické výrazy neobjevují. A naopak řada původně eschatologických výrazů se posléze ukáže být použitá ve zcela jiném smyslu než v tom eschatologickém, ať už v přejatých citacích nebo jinde. Počítat musíme také s vlivem žánru na charakter výpovědí, díky kterému se někdy setkáme s nepřesnostmi ve výpovědích nebo s jejich logickou nekonzistentností. Toto vše způsobuje, že budeme pracovat s několika roviny textu. Je to velká výzva, která se však může velmi snadno obrátit proti nám. Při překonávání všech naznačených obtíží bychom přitom měli mít stále na mysli, že Hus nebyl systematickým filozofem ani teologem ani logikem, a tak je třeba hledat ten nejjednodušší možný výklad jeho výroků. Texty samy sice nabízejí řadu podnětů k tomu, abychom se pouštěli

15 Literární žánr přitom úzce souvisí s mnoha dalšími zde uvedenými oblastmi, přičemž téma takového vztahu je předmětem řady odborných studií, jejichž autoři se snaží vyvodit obecnější závěry o kázáních nebo zmapovat široké pole kazatelské tvorby. K základnímu seznámení s takovou problematikou srov. následující studie: hlavními charakteristikami kázání a problémy s interpretací kázání, problémem vztahu ústního projevu a písemné podoby kázání, funkcí kázání, jeho spjatostí se sociální a náboženskou sférou atd. se zabývá B. M. Kienzle v úvodní a závěrečné stati publikace *The Sermon* (Turnhout 2000, zejména s. 150–174 a s. 963–983); souvislostí kázání s širším kulturním kontextem, ale i s osobou kazatele a dále vztahem kázání a kazatele k publiku nebo problematikou toho, že každý pramen může mít jinou výpovědní hodnotu, se zabývá např. Augustin Thompson, OP ve studii *From texts to preaching: retrieving the medieval sermon as an event*. In *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*. Ed. C. Muessig. Leiden, Boston, Köln 2002, s. 22 a s. 15–18. Tyto studie se sice nevztahují přímo k českému prostředí a snaží se postihnout co nejširší pole kázání, avšak díky tomu poslouží k objasnění složitosti přístupu k interpretaci jednotlivých kázání a rovněž odhalí, že je nutné se o postupu výkladu rozhodovat vždy v závislosti na konkrétním kázání a na konkrétních pramenech, z nichž čerpáme informace.

16 Po řadě odmítavých postojů představitelů dřívější hermeneutiky se v současné hermeneutice prosazuje názor, že být kvantitativní metody nejsou dostatečné, jejich kombinací s přístupem, který od počátku prosazuje hermeneutika, lze docílit ještě lepších výsledků – srov. např. HROCH, J. *Filosofická hermeneutika*, ale známe již např. od Winche nebo Taylora (srov. HROCH, J. Tamtéž).

17 Srov. v současné literární vědě metody synchronní, diachronní a pomocné.

18 Některé principy nemusejí být výsadou hermeneutiky, ale můžeme najít určité možnosti spolupráce hermeneutiky např. i se strukturalismem, který byl dlouho považován za její protiklad.

do složitých úvah, řada narážek v Husových textech je však nezáměrných. K odhalení těchto a dalších důležitých vlastností Husových eschatologických výpovědí nám dopomůže se připravit více následující kapitola.

Kromě toho se setkáme s řadou interpretačních úskalí, která nejsou typická jen pro interpretaci Husových děl, ale patří zkrátka ke každé interpretaci – mezi ně patří hermeneutický kruh¹⁹ nebo omezenost jazyka v autorových výpovědích o nadpřirozených věcech. Sama eschatologie s sebou přináší problém mezikulturního srovnávání nebo kulturního překladu, při němž dochází k překrývání kategorií různých kultur (např. co patří v jedné kultuře do eschatologie, to patří v jiné kultuře do kategorie jiné). V případě Husa nenastane základní problém, že bychom aplikovali křesťanskou kategorii eschatologie na nekřesťanskou teorii o posledních věcech. Avšak týká se nás jiný případ – interpretujeme křesťanskou eschatologii jakoby zvenčí, z pohledu nekřesťanské vědy. Tento typ problému (dále především časový odstup, přičemž v úvahu přicházejí hned tři období – Husova současnost, doba zavedení pojmu eschatologie, naše současnost) je třeba brát s nadhledem. Je to totiž jen další položka ze skupiny problémů, kterých se nelze nikdy zbavit zcela a u nichž je nejlepším řešením, jak s nimi naložit co nejlépe, pokud možno stále na ně myslet a během vlastní interpretace to také čtenáři dávat vědět. Moderní hermeneutika o takových problémech prohlašuje, že problémy v podstatě přestávají být, pokud je odhalíme a respektujeme.

V rámci úvodních metodologických poznámek zbývá upozornit ještě na zásady, které jsem zvolila pro citování z pramenů. Budu citovat z různých edic Husových děl, což s sebou přináší určitou grafickou nejednotnost. Jediné, co z hlediska formálního v citacích z moderních či poměrně moderních edic měním a činím jednotným, je vkládání odkazů na biblické autority přímo do textu do hranatých závorek, v případě izolované citace před nebo za text. Pokud tyto edice samy uvádějí odkazy na biblické a ostatní autority, ověřila jsem je a pokud to bylo třeba (bylo to jen ve výjimečném případě, proto na to u takových míst ani zvláště nepozoruji), opravila jsem je. Pokud se mně podařilo zjistit údaje o výskytu daných nebiblických míst v modernějších edicích, než uvádějí edice Husových děl, nahradila jsem je těmito údaji (ve *Spiritum* – Bernard z Clairvaux a Řehoř Veliký, dále např. v *Confirmate* – Hildebert z Lavardinu). V několika málo případech jsem také doplnila další odkazy na biblická místa i nebiblické autority, které edice Husových děl nezmiňují (zejména ve *Spiritum* – několik biblických míst a Ambrosius Autpertus – *Sermo de Cupiditate*) a pozměnila jsem podle srovnání s edicí *Biblia sacra*

19 K problematice hermeneutického kruhu, nastíněného již Augustínem (STODOLA, J. Rekonstruktivní hermeneutika jako obecná metodologie informační vědy. *ProInflow* [online]. 31. 5. 2011 [cit. 2011-09-05]. Dostupný z <<http://pro.inflow.cz/rekonstruktivni-hermeneutika-jako-obecna-metodologie-informacni-vedy>>) nebo G. Vicem a definovaného Schleiermacherem: např. HROCH, J. *Filozofická hermeneutika*; dále SZONDI, P. *Úvod*.

iuxta vulgatam versionem (Rec. R. Weber. Praepar. R. Gryson. 4. verbesserte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994. ISBN 3-438-05303-9) údaj, zda se jedná o přesnou citaci, nebo aluzi. Snažila jsem se tím zajistit jednotné podmínky při hodnocení a srovnávání jednotlivých pramenů, což jsou kroky v této práci podstatné. Veškeré biblické odkazy, které sama doplňuji, uvádím u latinských i českých děl jednotně v latinských zkratkách, které používá zmíněné stuttgartské vydání Vulgáty.

Jiná situace nastává v případě, že cituji z *Ioannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta*. Zde jsem nemohla vyjít z kritické edice, proto jsem doplňovala interpunkci, odkazy na biblická místa a další autority sama a text jsem graficky upravila také podle vlastního uvážení. Snažila jsem se přitom ve většině ohledů držet jako vzoru edice *Positiones – recommendationes – sermones. Universitní promluvy* a také zde jsem užívala pro odkazy na biblická místa hranatých závorek, abych se jednotnosti alespoň přiblížila, když ji nebylo možné v celé práci dodržet úplně. Kde jsem uznala za vhodné, změnila jsem velikost počátečního písmene slova, jinak jsem text ponechala v původním znění daného tisku, což znamená i to, že zkratky biblických míst jsem v ukázkách ponechala tak, jak je uvádí starý tisk.

Obdobným způsobem jako u děl Husových jsem při citování moderních i starších edic postupovala i v případě pramenů jiných autorů, jako je např. John Wyclif, Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova nebo Jakoubek ze Stříbra.

Názvy pramenů obvykle při opakovaném uvedení zkracuji. Seznam zvláštních zkratk uvádím na konci této práce, kde přináším rovněž přehled zkrácených názvů pramenů, které často cituji, neboť vzhledem k délce kázání a častému srovnávání jednotlivých děl chci napomoci snazší orientaci i ve zkrácených názvech děl. Velmi často některé části citací z úsporných důvodů vynechávám a taková místa označuji výpustkou. Výpustku označující několik vět nebo velmi dlouhou pasáž vkládám do kulatých závorek. Ostatní výpustky, které sama vkládám do citovaného textu, ponechávám bez hranatých závorek, neboť by vzhledem ke specifickému užívání hranatých závorek v ediční řeči středolatiných děl mohlo dojít k nejasnostem. Žádná z citovaných pasáží sama o sobě tři tečky ve svém původním znění neobsahuje a vždy jde o mé zásahy do textu.